

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО РОБОТИ НАД ДІЛОВИМ МОВЛЕННЯМ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Навчити студентів-словесників добре володіти діловим мовленням можна лише за умов удосконалення змісту, форм, методів і прийомів у навчанні, дотримуючись комунікативно-діяльнісного та функціонально-стилістичного підходів.

Комунікативно-діяльнісний аспект у викладанні мови пропагують М.Вашуленко, М.Львов, О.Кулакова.

На функціонально-стилістичний аспект засвоєння рідної мови вказують методисти Л.Варзацька, М.Кожина, Д.Кравчук, Г.Ладиженська, М.Пентилюк, Л.Федоренко, Т.Чижова.

Комунікативно-діяльнісний аспект зв'язує в єдине ціле мовний і мовленнєвий зміст курсу. Він знаходить своє відображення в теорії породження мовлення, адже породження мовлення є навчання мовленню.

Мова живе у мовленні, без нього вона не може виконувати свою комунікативну функцію. Проте і мовлення, а відтак мовленнєва комунікативна діяльність неможливі без мови, її словникового складу, фонетичних законів, правил граматики [2, 27].

Значну роль у лінгводидактичній підготовці майбутніх учителів-словесників до роботи над формуванням ділового мовлення учнів основної школи відіграє також урахування функціонально-стилістичного аспекту, в основі якого лежить принцип цілісного вивчення мови і мовлення – лексики, морфології, синтаксису і стилістики. Мовна

функціонально-стилістична робота – це формування умінь стилістично доцільно, з урахуванням стилю висловлювання, користуватися мовними засобами у власному мовленні.

Ідея вивчення ділового мовлення у функціонально-стилістичному аспекті передбачає:

- заміну одних мовних одиниць іншими;
- визначення основних ознак ділового мовлення;
- удосконалення стилю сказаного й написаного (стилістичне редагування текстів офіційно-ділового стилю); користування діловим мовленням у конкретній ситуації; стилістичний аналіз, визначення функції певної мовної одиниці в тексті офіційно-ділового стилю.

Проте слід зазначити, що оптимальних шляхів поєднання комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів до вивчення ділового мовлення в лінгводидактиці ще не визначено, хоча більшість учених розуміють його необхідність.

Засвоєння ділового мовлення – процес неперервний, що починається з дитинства (мовний етикет, формули вітання, вибачення тощо) і триває упродовж усього життя людини, підлягаючи певними закономірностями. Як відомо, закономірність – це об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їхньої внутрішньої природи, сутності [2, 25].

За М.Пентилюк, до закономірностей засвоєння ділового мовлення відносимо [2, 26]:

- увагу до звукової системи мови;
- розуміння семантики слів фахової галузі; випереджаючий розвиток усного ділового мовлення;
- розвиток мовного чуття;
- здатність засвоювати норму літературної мови.

В основі засвоєння ділового мовлення лежать принципи, що зумовлюють доцільний вибір методів і прийомів навчання і є важливою передумовою піднесення стилістичної грамотності студентів-словесників. Як відомо, принципи – це своєрідні правила діяльності, шляхи взаємодії викладача та студентів, вчителя й учнів, вихідні положення, на яких ґрунтується зміст навчання, використання методів і прийомів, побудови системи вправ, підготовки і проведення занять з ділового мовлення [2, 26]. Урахування їх сприяє вдосконаленню усного і писемного ділового мовлення, розвитку мислення, вихованню етики спілкування і створенню основ для глибоких знань, теоретичних відомостей із стилістики.

У процесі лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів-словесників до роботи над формуванням ділового мовлення учнів важливу роль відіграють загальнодидактичні й специфічні принципи навчання.

До загальнодидактичних принципів належать науковість; системність та послідовність; зв'язок теорії з практикою; свідомість, актив-

ність навчання; наочність (О.Біляєв, С.Караман, І.Наумченко, М.Пентилюк, К.Плиско, Л.Федоренко та інші).

До специфічних принципів навчання ділового мовлення слід віднести: взаємозалежність усної та писемної форм ділового мовлення, принцип міжпредметних зв'язків, комунікативної спрямованості та взаємозв'язок у вивченні всіх стилів української мови.

Принцип взаємозв'язку усної та писемної форм ділового мовлення. Ознайомлення з лінгвістичними основами ділового мовлення повинно переконувати студентів у єдності усної та писемної форм ділового мовлення, одночасно демонструючи й відмінність у функціонуванні; про словниковий склад, морфологічну, синтаксичну та стилістичну будову.

Принцип міжпредметних зв'язків вимагає вивчення ділової української мови в тісному зв'язку з іншими лінгвістичними дисциплінами, що засвоюються на філологічних факультетах ВЗО.

Принцип комунікативної спрямованості передбачає використання мовленнєвих завдань, що мають відтворювати явища суспільного життя, наближатися до природного ділового мовлення, а викладач і студент мають стати мовленнєвими партнерами (комунікаторами).

Принцип взаємозв'язку у вивченні всіх стилів української мови. Опрацювання ділового мовлення повинно проходити у нерозривному зв'язку з ознайомленням сфери використання, ступеня поширення, специфічними ознаками інших стилів української мови з метою виявити спільні і відмінні для них ознаки.

Важливим елементом лінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя-словесника з формуванням ділового мовлення є добір методів, прийомів та засобів навчання. Методика оволодіння діловим мовленням представлена цілою системою методів, прийомів і засобів навчання (М.Баранов, О.Біляєв, О.Караман, І.Лернер, І.Олійник, Є.Пасов, М.Пентилюк, М.Передрій, К.Плиско, Л.Рожило, О.Текучов), тому викладачеві потрібно обирати найбільш доцільні з них, що ефективно забезпечили б роботу над діловим мовленням.

Специфіка вибору методів зумовлюється закономірностями і принципами оволодіння діловим мовленням, логічною структурою змісту курсу, характером тих знань, яких набувають студенти, а також системою методичних прийомів.

Ефективність лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів-словесників до роботи над формуванням ділового мовлення учнів 5-9 класів значною мірою залежить від правильного вибору **методів** навчання. У методиці методи – це система моделей методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загальнодидактичними принципами, характером навчального матеріалу й особливостями джерел навчальної інформації [2, 7].

Одним із методів навчання ділового мовлення є *метод спостереження* над мовними особливостями усних висловлювань та документів (О.Беляєв, Є.Дмитровський, О.Текучов, Л.Федоренко та інші). Він використовується для опрацювання емпіричного мовного матеріалу в тих випадках, коли з тексту слід виділити певні мовні явища, порівняти їх за певними мовними ознаками, зробити узагальнюючі висновки. Метод сприяє самостійному вирішенню навчальних проблем, допомагає студентові вникнути в сутність мовних особливостей зразків.

Метод проблемного викладу передбачає постановку перед студентами проблеми та вказує на шляхи її вирішення. Цей метод пропонується використовувати під час побудови рольових ігор, ситуативних завдань, у процесі засвоєння усного ділового мовлення з подальшим написанням зразка ділового документа. Обґрунтування цього методу знаходимо також у працях А.Алексюка, Т.Кудрявцевої, А.Фурмана.

Проблемне навчання є доцільним і методично виправданим, оскільки робить більш доказовим виклад матеріалу, підвищує інтерес до пошукової роботи.

Проблемний метод передбачає виконання таких завдань:

1. Уключення в завдання нових фактів, які не можна пояснити наявними знаннями. Особливо це стосується вживання частин мови у функціональному аспекті.

2. Наведення суперечливих суджень про один і той самий факт або явище (знайти правильний варіант).

3. Спонування знаходити допущені помилки та їх виправляти.

4. Уведення в текст паралельних форм для вибору найбільш доцільної форми (стилістичний експеримент).

5. Переклад з російської на українську мову.

6. Зіставлення і протиставлення мовних фактів, що збігаються за формою, але різняться за змістом.

До специфічних методів засвоєння ділового мовлення відносимо *інтерактивні імітаційні методи (ситуативні завдання, рольові ігри)*, що ґрунтуються на наслідуванні мовленнєвого зразка в механічному усному чи писемному відтворенні яких-небудь одиниць мови чи відрізків мовлення (Н.Бабич, Г.Берегова, О.Біляєв, П.Білоусенко, Л.Вишнякова, Є.Голобородько, Г.Михайловська, В.Михайлюк, М.Стельмахович, В.Явір та інші). За їх допомогою в студентів формуються навички правильного інтонування мовлення, що є необхідним при виголошуванні доповідей, промов, читанні рефератів тощо.

Використання імітаційних методів супроводжується читанням зразків усних висловлювань та їх аналізом.

У процесі здійснення мовленнєвого спілкування вихідним пунктом є не структура, а ситуація, смисл висловлювання. Потреба висловитися породжує мету й мотиви, що визначають тему і формують стиль висловлювання.

Якщо мовленнєва дія не є складовою спілкування, то вона стає штучною, тобто втрачає реальний життєвий смисл.

Щоб наблизити умови навчання до природних умов спілкування, необхідно ввести студента у мовленнєву ситуацію і навчити його орієнтуватися в ній, тобто ясно уявляти собі співрозмовника, умови мовлення і завдання спілкування. Ця проблема вирішується за допомогою ситуативних завдань.

Виконання ситуативного завдання передбачає закріплення знань, реалізацію і формування навичок та вмінь у конкретній ситуації, змодельованій за допомогою словесного опису чи інших засобів навчання, і сприяє процесу пізнання через спостереження та сприймання [1, 40].

Одним із видів імітаційних інтерактивних методів є *рольова гра*, що сприяє активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів, формуванню в них умінь та навичок самостійної передачі думок, навчанню і вихованню засобами рідної мови. Проблемами дослідження рольової гри як методу займалися Н.Бабиц, Є.Діанова, Л.Вишнякова, Л.Костіна, В.Михайлюк, Г.Трегубова та інші.

Рольова гра розглядається з позиції студентів і викладача. З позиції студентів вона є ігровою діяльністю, в процесі якої вони виконують певні ролі. Метою рольової гри в цьому випадку є здійснювана діяльність — гра, причому вмотивованість дій полягає в змісті діяльності, а не поза її межами. Навчальний характер гри студентами усвідомлюється. З позиції викладача рольова гра є формою організації навчального процесу, її мета формування мовленнєвих умінь і навичок. Рольова гра є керованою, її навчальний характер глибоко усвідомлюється викладачем.

До методів навчання ділового мовлення слід віднести *метод вправ*. У своєму дослідженні ми керувалися класифікацією М.Пентлюк, визначивши такі види вправ [3, 92]:

- супровідні;
- спеціальні;
- вправи на закріплення і поглиблення знань і навичок, або тренувальні.

Супровідні вправи доповнюють, деталізують лексичну і граматичну сторону ділового мовлення і служать джерелом інформації. Цей вид вправ рекомендується використовувати на всіх практичних заняттях.

Спеціальні вправи розкривають конкретні стилістичні ознаки мовних явищ і використовуються під час вивчення якоїсь конкретної теми ділового мовлення.

Вправи на закріплення і поглиблення знань є найпоширенішою групою вправ. Вони використовуються як основний засіб вироблення стійких навичок практичного володіння матеріалом з ділового мовлення, засвоєння студентами при виконанні супровідних та спеціальних завдань.

Проаналізовані нами методи тісно взаємодіють між собою і сприяють удосконаленню усного і писемного ділового мовлення, розвива-

ють понятійне мислення, створюють ґрунт для глибоких знань, теоретичних відомостей про ділове мовлення майбутніх учителів-філологів та вироблення практичних навичок культури ділового мовлення.

Складовими елементами методів є **прийоми**, які, взаємодіючи поєднуються у різних варіантах і можуть бути частиною один одного. Як відомо, **прийом** – це елемент методу, засіб його застосування, окремий пізнавальний акт.

У роботі над діловим мовленням прийоми виконують неоднакову функцію. Одні з них відіграють першорядну роль, інші служать лише допоміжними засобами. У цьому процесі, враховуючи таку їхню особливість, прийоми можна поділити на дві групи:

- 1) **спеціальні;**
- 2) **загальні.**

У дослідженні ми спиралися на класифікації С.Іконнікова, В.Мельничайка, М.Пентилюк, О.Пешковського, О.Текучова, визначивши такі специфічні прийоми:

- стилістичний аналіз зразка;
- стилістичний експеримент;
- стилістичне редагування;
- стилістичне конструювання.

Стилістичний аналіз зразків. Цей вид роботи включає спостереження над мовою, стилістичний експеримент, конструювання, редагування. За його допомогою систематично відновлюється, відтворюється в пам'яті опрацьований матеріал. Застосування стилістичного аналізу вимагає: аналізу стилістичних засобів шляхом аргументації готових висновків про особливості певного тексту ділового мовлення; аналізу окремих засобів, що відбивають загальний характер зразка ділового мовлення (структура, лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні ознаки); широкого використання питань з метою конкретизації аналізу; добір наочного матеріалу для розбору (зразки документів, виступів).

Застосування стилістичного аналізу на заняттях розвиває стилістичну вправність студентів. Однак стилістичний аналіз як навчальний прийом ефективний тільки тоді, коли йому передують інші види роботи (редагування зразків документів, переклад текстів ділового мовлення з російської на українську мову тощо).

Отже, розвиток ділового мовлення є показником еволюції суспільства, бо в ньому сконденсована вся сукупність прийомів, характерних рис діяльності, поведінки, методів, які задовольняють адміністративно-господарське, політичне, економічне життя, ділові відносини між державами, організаціями та членами суспільства. Відтак особлива увага приділяється теоретичному вдосконаленню і практичному його застосуванню. Для майбутнього вчителя-словесника – це здатність ви-

явити свої інтелектуальні здібності в спілкуванні з учнями, їх батьками, що, як відомо, носить здебільшого діловий, офіційний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головата Л.М. Українська мова для фізкультурників. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1997. – 191с.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264с.
3. Пентилюк М.І. Робота зі стилістики в 4-6 класах. – К.: Рад. школа, 1984. – 136с.